Joanna Getka, *U progu modernizacji. Ruskojęzyczne drukarstwo bazyliańskie XVIII wieku,* Warszawa 2017, ss. 252.

Bazyliański Zakon św. Jozafata, wywodzący swój rodowód od św. Bazylego Wielkiego, jednego z Ojców Kościoła Wschodniego, odegrał ważną rolę w życiu duchowym Ukraińców. Powstał po podpisaniu unii brzeskiej z inicjatywy mnichów prawosławnych, którzy uznali prymat papieża i przyjęli dogmaty katolickie. Od początku swego istnienia bazylianie byli zgromadzeniem rozwijającym się bardzo prężnie. Dosyć wspomnieć, że w połowie XVII w. liczba monasterów sięgała prawie 40. Zapisali się w historii jako zgromadzenie prowadzące nie tylko życie monastyczne, ale również szeroko zakrojoną działalność duszpasterską i edukacyjną. Mieli też swój szczególny wkład w rozwój drukarstwa na wschodnich terenach dawnej Rzeczypospolitej. Wydawali literaturę religijną i świecką w wielu językach, kształtowali świadomość religijną, kulturową i narodową swoich wiernych, wpływali na gusta literackie.

Drukarstwo ruskie było przedmiotem wielu opracowań, jednak działalność wydawnicza Bazyliańskiego Zakonu św. Jozafata stała się tematem zintensyfikowanych badań w dużej mierze za sprawą Joanny Getki. Badaczka, znana z doskonałego studium *Polskojęzyczne druki bazyliańskie (XVIII wiek)*, Warszawa 2013 i szeregu artykułów z zakresu działalności wydawniczej bazylianów oraz monografii *Prosta mowa końca XVIII wieku. Język „Nauk parafialnych" (Poczajów 1794),* Warszawa 2012 i artykułów poświęconych rozwojowi języka ruskiego (prostej mowy), podjęła się kolejnego wyzwania, syntezy ruskojęzycznego drukarstwa bazyliańskiego XVIII w. Poparte dużym dorobkiem doświadczenie metodologiczne w zakresie językoznawstwa historycznego oraz literaturoznawstwa i kulturoznawstwa, pozwoliło Autorce na kontynuację zainteresowań badawczych związanych z pracą bazyliańskich oficyn wydawniczo-drukarskich oraz historią języka ruskiego.

Za bazę źródłową proponowanej monografii posłużyła zróżnicowana tematycznie i gatunkowo literatura dwóch nurtów: religijnego oraz świeckiego. Autorka postawiła sobie za cel nie tylko omówienie działalności wydawniczej bazylianów, noszącej znamiona lingwo-, kulturo- i socjotwórcze, ale również analizę wydawanej literatury w odniesieniu do zachodzących procesów kształtowania się tożsamości kulturowej i związanej z nią świadomości narodowej Ukraińców i Białorusinów oraz ich odrębności konfesyjnej i językowej – o czym pisze w „Uwagach wstępnych".

W rozdziale I przedstawione zostało drukarstwo bazylianów w kontekście sytuacji kulturowo-językowej ziem zachodnioruskich w XVIII w. Autorka zwróciła w nim uwagę na świadome działania bazylianów popularyzujące język ruski w komunikacji, kulturze i literaturze, ukierunkowane na kształtowanie tożsamości społeczno-kulturowej Rusinów.

Rozdział II jest omówieniem drukarstwa bazyliańskiego w języku ruskim. Pierwszą grupę zebranych druków stanowi licznie reprezentowana literatura religijna, głównie o charakterze moralizatorsko-kaznodziejskim: druki zwarte, pieśni w drukach bazyliańskich i fragmenty ruskojęzyczne w tekstach w innych językach oraz teksty nurtu świeckiego: m. in. poradniki dotyczące spraw gospodarskich oraz zasad dobrego wychowania – bardzo popularne na Ukrainie w XVIII w. Autorka zwróciła uwagę na wymiar ewangelizacyjny, edukacyjny i kulturotwórczy tych tekstów.

W kolejnym rozdziale zostały opisane realia kultury greckokatolickiej w wydawanych przez bazylianów drukach ruskojęzycznych. Analiza tych tekstów pozwoliła Autorce na zwrócenie uwagi na jeszcze inne ich aspekty, a mianowicie społeczno-kulturowy, socjoreligijny, związany z różnymi obszarami życia unitów, będących adresatami bazyliańskich druków, również duchownych i mniszek bazyliańskich, wreszcie aspekt ukazujący funkcjonowanie Kościoła unickiego i proces latynizacji obrządku greckokatolickiego.

Rozdział IV jest wnikliwą analizą języka druków bazyliańskich, ze szczególnym uwzględnieniem zjawisk fonetycznych. Zwrócona została uwaga na jego zróżnicowany charakter, uzależniony od nacechowanego gwarowo języka autora czy redaktora, co było zrozumiałe w warunkach braku obowiązujących mechanizmów normalizujących język pisany. To zróżnicowanie – o czym pisze Autorka – było też podyktowane charakterem tekstów. Zgodnie z tradycją piśmiennictwa ruskiego żywa mowa była obecna przede wszystkim w tekstach świeckich, natomiast język literatury religijnej zawierał wyraźne nasycenie elementami cerkiewnosłowiańskimi. Dogłębna analiza językowa pozwoliła Autorce obronić postawioną tezę o dążeniu bazylianów do upowszechniania prostej mowy przy jednoczesnym zachowaniu specyfiki gwarowej lokalnych odbiorców.

W swojej pracy Joanna Getka podkreśla zasługi ruskojęzycznej działalności wydawniczej bazylianów związane nie tylko z ich misją ewangelizacyjną i kaznodziejską, ale również kulturową, cywilizacyjną i społeczną oraz – co należy podkreślić – zasługi dla podnoszenia języka codziennego, ludowego do rangi języka literackiego, niejako „programowe" popularyzowanie prostej mowy, będącej w rozumieniu

bazylianów nie tylko środkiem komunikacji, lecz również istotnym elementem odrębności narodowej oraz ważnym narzędziem edukacji. Takie pojmowanie roli języka ludowego niejako „uprzedziło" działalność budzicieli świadomości narodowej i odrębności językowo-kulturowej walczących o nowy literacki język ukraiński w pierwszej połowie XIX w. w Galicji. Praca tym samym – zgodnie z zamysłem Autorki – ukazuje nowe spojrzenie na proces rozwoju kultury, literatury i języka w wieku XVIII, który, wbrew utartemu poglądowi, nie został przerwany oraz na cywilizacyjny i kulturotwórczy wymiar działalności bazylianów. Na uwagę zasługuje również znakomite uporządkowanie treści, jasne zdefiniowanie zasad podziału materiału i wypływających z analizy wniosków. Obszerna dokumentacja i odwołania do bogatej literatury przedmiotu podnoszą wartość monografii.

Reasumując, *U progu modernizacji. Ruskojęzyczne drukarstwo bazyliańskie XVIII wieku* jest bez wątpienia ważną pozycją naukową na rynku wydawniczym, znacząco poszerzającą wiedzę na temat działalności wydawniczej Bazyliańskiego Zakonu św. Jozafata, rozwoju języka ruskiego i kultury na wschodnich rubieżach dawnej Rzeczypospolitej.

Irena MYTNIK

zgłoszenie recenzji: 30.06.2017 r.
przyjęcie recenzji do druku: 10.01.2018 r.